

Türkiye Selçuklu Tarihine Damgasını Vuran Menfur Bir Cinayet: Sultan I. Alâeddîn Keykubâd'ın Zehirlenmesi

*(An obnoxious murder that left its mark on Anatolian Seljuk
History: The poisoning of Sultan 'Alā al-Dīn Kayqubād I)*

Salim KOCA*

ÖZET

Türkiye Selçuklu tarihinin en parlak devrinin yaratıcısı olan Sultan I. Alâeddîn Keykubâd (1220-1237), iç ve dış siyasette önemli kararlar alıp, bunları uygulamaya koymaya hazırlandığı bir sırada hayatına menfur bir cinayete son verilmiştir. Ne yazık ki bu cinayet, onun en yakın maiyeti tarafından planlanmış ve işlenmiştir. Böyle cinayetler Türk tarihinin çeşitli dönemlerinde zaman zaman görülmüştür. Fakat bu cinayet, diğerlerinden failerin kimliği, sebepleri ve özelliği bakımından çok farklıdır. Özellikle Sultanın henüz çocuk yaşta olan oğlu Gıyâseddîn Keyhüsrev'in bu cinayete karıştırılmış olması, son derece ibret verici bir durumdur. Daha da kötüsü, ortada açık bir cinayet olmasına rağmen, bu olayla ilgili hiç kimse suçlanmamış, hiçbir soruşturma da açılmamıştır. Bu cinayet, âdeta normal ve beklenen bir ölüm-müş gibi karşılanmış ve kabul edilmiştir. Bu menfur olayın bir diğer özelliği de, suikastçıların sırlarını sıkı bir şekilde saklanmış olmalarıdır. Aynı anlayış devrin kaynak yazarlarına da hâkim olmuştur. Bu hususta onlar da yalan söylemek yerine suskun kalmayı tercih etmişlerdir. Bu yüzden Sultan I. Alâeddîn Keykubâd'ın zehirlenmesi olayının araştırılması ve aydınlatılması, son derece güçlük arz etmektedir. Biz bu kısa yazımızda, bu menfur cinayete ilgili uzak ve yakın bütün olayları ve bu olaylarda rol oynayan kişilerin karakterlerini analiz ederek, bazı tahmin ve tespitlerde bulunmaya çalıştık.

ANAHTAR KELİMELELER

Sultan I. Alâeddîn Keykubâd, Sultan Keykubâd'ın Büyük Toplantısı ve Tarihî Kararları, Me-lik Gıyâseddîn Keyhüsrev, Veliâht İzzeddîn Kılıç Arslan, Devlet Adamları ve Komutanlar, Çâşnîgîr, Menfur Cinayet (Sultanın Zehirlenmesi).

ABSTRACT

During the time when the creator of the most brilliant period of Anatolian Seljuk history,

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

Sultan 'Alā al-Dīn Kayqubād I (1220-1237), was preparing to apply his decisions he had made at home and foreign politics, his life ended with an obnoxious murder. Regrettably, this murder was planned and conducted by his closest retinue. Such murders have been observed in Turkish history in some periods from time to time, but this murder is very different from others in means of the identities of perpetrators, its reasons and its attributes. Especially the involvement of the son of sultan, Ghiyāth al-Dīn Kaykhusrav, who was still a child, into this murder is utterly an exemplary occasion. Worse was, even though there was a clear murder, no one was accused of involving in this incident and no investigations were opened. This murder was received as if it was a normal and expected death and it was accepted as so. Another attribute of this obnoxious murder is that the assassins concealed their secrets in a firm way. The same concept also dominated the source writers of the period. Regarding this case, they have preferred to stay silent instead of lying. Because of this, the research and clarification of Sultan 'Alā al-Dīn Kayqubād I's murder poses extreme difficulties. In this short article of ours, we tried to make some estimates and evaluations by analyzing all the incidents related both far and close with this obnoxious murder, and the characters of people that acted in these incidents.

•

KEY WORDS

Sultan 'Alā al-Dīn Kayqubād I, Sultan Kayqubād's Grand Convention and his Historical Decisions, Malik (Prince) Ghiyāth al-Dīn Kaykhusrav, Crown Prince 'Izz al-Dīn Qılıç Arslan, Dignitaries and Commanders, Čāšnīgīr, Obnoxious Murder (Poisoning of the Sultan).

Tarih, 1237 yılının mayıs ayının başlarını gösteriyordu. Bu yılın kutlu Ramazan (Oruç) günleri, tamamıyla mayıs ayına tesadüf etmişti. Soğuk kış aylarını Alâ'yye'nin (Alanya) sağlığa elverişli ılık havasında av ve eğlence partileriyle (şikar ve bezm) dinlenmek suretiyle geçirmiş olan Türkiye Selçuklu hükümdarı Sultan I. Alâeddîn Keykubâd, hayat dramının son sayfasını yaşayacağı Kayseri'ye, kafasında heyecan uyandıran büyük projeler ve umutlarla dolu olarak dönmekte idi. Amacı, burada büyük bir toplantı düzenleyerek, iç ve dış siyasette değişen şartlara ve dengelere uygun yeni kararlar alıp uygulamaktı. Bunun için oğullarının, devlet adamlarının, komutanlarının ve Türkiye Selçuklu ordusunun Kayseri'de toplanmasını emretmişti. Bu arada komşu Müslüman ve Hıristiyan hükümdarlar ile Moğol hükümdarı Ögedey Kaan'dan Anadolu'ya elçiler gelmişti¹. Bunlar, kendi hükümdarları adına Sultan ile görüşmelerde bulunup birer barış ve ittifak antlaşması yapabilmek için kendisini Kayseri sarayında beklemekteydiler.

Sultan Alâeddîn Keykubâd ve maiyeti, mayıs ayı ortalarında Konya üzerinden Kayseri'ye geldi. Uzun ve zahmetli bir yolculuğun vermiş olduğu ağır yol yorgunluğunu kısa süre içinde üzerinden atan Sultan, buradaki ilk toplantısını kendi devlet adamları ve komutanları ile yaptı. Onun, bu toplantıda ele aldığı ilk mesele, devletin ve kendi oğullarının, yani şehzadelerin geleceği ile ilgiliydi. Aslında Sultan Alâeddîn Keykubâd, oğullarının geleceği ile ilgili kararları 1228 yılında almış olup bunları kısmen uygulamıştı². Şimdi ise, o zamandan beri değişmemiş olan bu kararlarını bir kere daha gündeme getirip, bunlara yeni ilâveler yapmak suretiyle son ve kesin şeklini verecekti. Bu sırada Sultan Alâeddîn Keykubâd'ın Hıristiyan kökenli eşinden doğmuş Gıyâseddîn Keyhüsrev, Eyyûbî melikesinden doğmuş İzzeddîn Kılıç Arslan ve Rükneddîn adlarında üç oğlu vardı. Bunlardan Gıyâseddîn Keyhüsrev, oğullarının en büyüğü olup henüz 14 yaşındaydı. İzzeddîn Kılıç Arslan 9, Rükneddîn ise 8 yaşlarında bulunuyordu. Bu duruma göre, şehzadelerin hiçbiri çocukluk çağını aş-

¹ Sultan Alâeddîn Keykubâd'a elçi gönderen ülkelerin ve kavimlerin adları, devrin kaynaklarında şu şekilde belirtilmiştir: Karakurum (Moğolistan), Bağdat (Abbâsî Halifesi), Harezm, Şam, Kıpçak, Frank (Frenk), Magrîb (Kuzey Batı Afrika, Fas), İberyâ (Gürcistan), Rus, Rum (Bizans), Fars, Kirman, Yemen, Taif, Bulgar, Kilikya (Ermeni Krallığı) ve Maadîler (Kuzey Arapları. Bunlar, soy olarak peygamberimizin sülalesine dayanmaktaydı). (İbn Bîbî 1956: 458, 459, 460; 1996: I, 453, 454, 455; Selçuknâme 2007: 149; Yazıcızâde 2009: 614; Ebû'l-Ferec Tarih 1950: II, 536)

² İbn Bîbî 1956: 359; 1996: I, 368; Selçuknâme 2007: 113; Yazıcızâde 1902 391; Müneccimbaş 2001: II, 70.

muş, henüz temel eğitim ve öğretimlerini tamamlamış değillerdi. Buna rağmen Sultan, onların her biri için önemli kararlar alıp, hepsinin üzerine ağır görevler ve sorumluluklar yüklemek niyetindeydi³: Bunun için Sultan Keykubâd, önce, Kayır Han'ı⁴ Erzincan valiliğinden alıp, devletin önemli idare ve silâh merkezlerinden olan Sivas valiliğine tayin etti. Kayır Han'dan boşalttığı Erzincan'ı da büyük oğlu Gıyâseddîn Keyhüsrev'in idaresine verdi. İdarî ve askerî faaliyetlerde yardımcı olmak ve yetişmesini sağlamak üzere de kendisine Çâşnîgîr Şemseddîn Altunapa'yı "Atabey ve Beylerbeyi (Melikü'l-Ümerâ)" tayin etti. Ortanca oğlu İzzeddîn Kılıç Arslan'ı da tahta aday göstererek, onu veliyaht ilan etti. Bu hususta devlet adamları ve komutanlardan da birer birer onay ve bağlılık yemini (biat) aldı. En küçük oğlu Rükneddîn'i ise, Kuzey Suriye melikliğine aday gösterdi⁵. Bu sırada Kuzey Suriye, Selçuklu hanedanına akrabalık bağı ile bağlı olan Eyyûbî meliklerinin hâkimiyetinde bulunuyordu. Bu son kararından açıkça anlaşılıyor ki, Sultan Alâeddîn Keykubâd, hâkimiyetini Kuzey Suriye'de de yaymak amacındaydı.

Burada hemen belirtelim ki, Sultan I. Alâeddîn Keykubâd'ın oğullarının geleceği ile ilgili aldığı bu kararlar ve yaptığı tayinlerde iki faktör rol oynamış gözükmektedir. Bunlardan biri şehzadelerin karakterleri ve yetenekleri, diğeri ise Sultan Keykubâd'ın dış politika hesaplarıyla ilgiliydi. Şimdi bu faktörleri kısaca açıklamaya çalışalım:

Türk hükümdarlarının henüz hayattayken oğullarından birini veliyaht olarak tayin etmeleri, diğer oğullarının idaresine de birer şehir veya bölge verme-

³ Türk devlet geleneklerine göre, şehzâdelerin daha işbaşına gelmeden ve sorumluluk yüklenmeden önce kendilerini çok iyi bir şekilde yetiştirmeleri gerekmekteydi. Bunun için Türk devletlerinin başına geçecek olan şehzâdeler, gençlik yıllarını sarayın rahat ortamında, hayatın her türlü meşakkatinden ve sıkıntısından uzak, hizmetçiler ve dalkavuklar arasında, lüks ve eğlence içinde, tahti ve tacı bekleme havasında boş vakit geçirmemekteydiler. Daha babalarının sağlığında her birinin idaresine bir vilâyet veya eyâlet, emirlerine de küçük bir ordu verilmekteydi. Başka bir ifade ile söylemek gerekirse, babaları oğullarını, daha çocukluktan kurtulur kurtulmaz devletin önemli bir eyâletinin veya vilâyetinin başına koyarak, onları iktidarın, yönetimin ve savaşın bütün zorluklarıyla baş başa bırakmaktaydılar. Onlar burada, tecrübeli devlet adamları ve komutanların (atabey) gözetiminde, idarî ve askerî sahalarda bol bol uygulama (pratik) yaparak, kendilerini yetiştirme imkânı bulmaktaydılar. Böylece onlar, işbaşına geldikleri zaman idarî ve askerî faaliyetlerde pek fazla zorluk ve güçlük çekmemekteydiler.

⁴ Kayır Han, Yassıçemen savaşında (1230) Celâleddîn Mengüberti'nin yenilmesi ve arkasından da öldürülmesi üzerine maiyeti ile birlikte Sultan I. Alâeddîn Keykubâd'ın hizmetine girmiş bir Harezm beyidir. Sultan, o zaman kendisine Erzincan şehrinin idaresini vermiştir. Kısa sürede Keykubâd'ın güvenini ve takdirini kazanmış olan Kayır Han, Sultanın has adamları arasına katılmıştır.

⁵ İbn Bibî 1956:: 458 vd.; 1996: I, 454; Selçuknâme 2007: 151; Yazıcızâde 2009: 613; Münecimbaşı 2001: II, 79; Kaymaz 1958: 25. Sultan, üçüncü oğlu Rükneddîn ile ilgili kararını, Kayseri'deki toplantısında almış ve bunu diğerlerine ilave etmiştir.

leri, onların daima uydukları ve uyguladıkları önemli bir Türk devlet geleneği idi. Bu bakımdan Sultan I. Alâeddîn Keykubâd'ın aldığı kararlarda ve yaptığı tayinlerde herhangi bir anormallik bulunmamaktadır. Fakat büyük oğlu Gıyâseddîn Keyhüsrev dururken, Sultan Keykubâd'ın küçük oğlu Kılıç Arslan'ı veliaht tayin etmesi olağan dışı bir davranış gibi gözükmektedir. Hâlbuki hükümdarların kendi haleflerini belirlerken kesin olmamakla birlikte göz önüne aldıkları ilk husus, onun büyük evlat olması idi. Ancak büyük evladın hasta, ma'lûl (özürlü, sakat), karakter bakımından zayıf ve yetersiz olması halinde küçük evlatlardan biri tercih edilebilirdi. Bu duruma göre, şehzade Gıyâseddîn Keyhüsrev hasta veya ma'lûl değildi; fakat o, karakter bakımından son derece zayıf, yetersiz, dengesiz ve tutarsız idi⁶. Bu şehzade, babasının ne zekâ ve cesaretine ne de siyâsî kavrayışına sahipti. Kısaca söylemek gerekirse o, hükümdarlık yapacak karakterde ve nitelikte değildi. Bu yüzden Sultan onu, yerine geçebilecek ve yerini tutabilecek yetenekte ve değerinde görmemiştir. Ayrıca kendisinde, devleti dirayetle ve olgunlukla yönetebilecek bir özellik görmediği gibi, barış ve savaş zamanındaki güçlüklerle de onun baş edemeyeceği kanaatindeydi. Bu sebeplerden⁷ dolayı Sultan, bu oğlunu ikinci derecede bırakmaya ve ileride kardeşi ile aralarında iktidar tutkusunun yol açacağı bir çatışma olmasın diye de onu merkezden uzaklaştırıp, tekrar devletin uzak bir köşesine, yani Erzincan'a göndermeye karar vermiştir⁸. Bu duruma göre, Gıyâseddîn Keyhüsrev, Sultan Keykubâd'ın diğer oğullarının yanında ikinci plana düşmüş bulunuyordu. Melik Keyhüsrev de, babasının kendisini feda eden bu kararı karşısında hiç kuşkusuz içinde büyük bir burukluk hissetmiş, hatta içerlemiş olmasına rağmen en ufak bir tepki gösteremedi.

Devletin ve oğullarının geleceği hakkında aldığı kararlarda Sultan I. Alâeddîn Keykubâd'ı etkileyen bir diğer bir faktörün de, onun dış politika hesapları olduğu dikkati çekmektedir: Bilindiği gibi Sultan Keykubâd'ın saltanatı sırasında (1220-1237), Moğol tehdidi ve istilâsı, Türkiye Selçuklu Devletinin doğu sınırlarına dayanmış bulunuyordu. Sultan Keykubâd, bu büyük tehdit ve istilâ-

⁶ Krş. Turan 1971: 390.

⁷ Sultan Alâeddîn Keykubâd'ın büyük oğlu yerine ikinci büyük oğlunu veliaht tayin etmesinin başka bir sebebi daha vardı. Eyyûbî hanedanı ilgili olan bu sebep, az ileride söz konusu edilecektir.

⁸ Sultan Alâeddîn Keykubâd, Mengüçük Beyliğine son verip Erzincan'ı ilhak ettiği zaman (1228), bu şehrin idaresini büyük oğlu Gıyâseddîn Keyhüsrev'e vermiş ve büyük komutanlardan Mübarizeddîn Ertokuş'u da ona Atabey ve vasi tayin etmişti. Melik Keyhüsrev bu sırada henüz dört veya beş yaşların bir çocuktu. Burada, takriben iki yıl görev yapmıştır. Bu arada Atabeyi Ertokuş da Erzincan'da vefat etmiştir.

ya karşı saltanatının tâ başından beri birçok önlem almış ve uygulamıştı⁹. Bu önlemlerden biri de güney komşusu olan Eyyûbî melikleriyle akrabalık, dostluk ve ittifak ilişkileri kurarak, bu cephede devletin sınırlarını hem güvenlik altına almak hem de Moğol tehdidine ve istilâsına karşı onların desteğini ve yardımını sağlamaktı. Başka bir ifade ile Sultan Keykubâd, Türkiye Selçuklu devletinin güvenliği için hanedanlar arasında kurulacak akrabalığın bahşedeceği destekten ve yardımdan yararlanmak gayesindeydi. Sultan, bu gaye ile 1226 yılında Eyyûbî melikesi Adiliyye¹⁰ ile evlenmiş ve biraz yukarıda belirtildiği gibi bu eşinden İzzeddîn Kılıç Arslan ve Rükneddîn adlarında iki oğlu olmuştu. Eğer Sultan bu akrabalıktan yararlanacaksa, Eyyûbî meliklerini memnun edecek ve onların duygularını okşayacak bir girişimde bulunmak durumundaydı. Bunun için o, 1228 yılında, bunlardan İzzeddîn Kılıç Arslan'ı Türkiye Selçuklu tahtına aday göstermişti¹¹. Sultan, 1237 yılında Kayseri'de yaptığı büyük toplantıda da bu kararını resmîyete döküp, Eyyûbî melikleriyle olan akrabalık, dostluk ve ittifak ilişkilerini daha kuvvetlendirip kökleştirmek istemiştir.

Görüldüğü gibi, Sultan I. Alâeddîn Keykubâd'ın hem Eyyûbî melikesi ile evlenmesinde hem de bu melikeden doğmuş olan oğlunu veliaht tayin etmesinde, onun dış politika gayeleri son derecede etkili olmuştur. Sultan Keykubâd, bu davranışıyla iki hanedanın geleceğini ve çıkarlarını birbirine sıkıca bağlamak istemiştir. Çünkü bu akrabalık, Sultana göre Türkiye Selçuklu Devletini siyasî yalnızlıktan kurtaracağı gibi, iki hanedan arasında kuvvetli bir dayanışma ve yardımlaşma duygusu yaratacaktı. Daha kesin ifade ile söylemek gerekirse, bu evlilik ve yapılan tayinler, iki hanedan arasındaki düşmanlık ve rekabet duygusunu tamamen ortadan kaldıracak, yerine kuvvetli bir dayanış-

⁹ Sultan I. Alâeddîn Keykubâd'ın Moğol tehdidine ve istilâsına karşı bütün saltanatı boyunca aldığı ve almaya çalıştığı önlemleri (1220-1237) şu şekilde belirlemek mümkündür:

- Herhangi bir tecavüze ve istilâya karşı devletin önemli merkezlerinin ve kalelerinin savunmasını güçlendirmek ve bu yerlerde geniş güvenlik önlemleri almak.
- İstilâcının karşısına kuvvetli ve tek bir vücut halinde çıkabilmek için Anadolu'nun siyasî birliğini ve bütünlüğünü sağlamak.
- İstilâyı Türkiye Selçuklu Devletinin sınırları dışında durdurabilmek için komşu devletlerden kuvvetli bir ittifak koalisyonu meydana getirmek.
- Moğol ordularının istilâsını geciktirebilmek veya yumuşatabilmek için Moğolların hâkimiyetindeki yerler ile Türkiye Selçuklu Devleti arasına tampon siyasî ve askerî bir güç yerleştirmek.
- Selçuklu ordusunun sayısını ve savaş gücünü artırmak için onu yeni unsurlarla takviye etmek.
- Moğol beyleriyle bir ihtilâfa girmekten kaçınmak ve iki devlet arasında (Selçuklu-Moğol) barışı korumak ve devam ettirmek için büyük gayret sarf etmek.

¹⁰ Melike Adiliyye, Eyyûbî hükümdarlarından Melik el-Âdil'in kızı, Melik el-Kâmil ile Melik el-Eşref'in de kız kardeşi idi.

¹¹ Bu sırada Melik İzzeddîn Kılıç Arslan, henüz bir veya iki yaşlarında bir çocuk idi. Sultanın üçüncü, yani en küçük oğlu ise, henüz doğmamıştı.

ma ve yardımlaşma duygusu ve düşüncesi ikame edecekti. Bu durum da hiç kuşkusuz Türkiye Selçuklu Devletine hem politik hem askerî bakımdan devamlı bir dış destek ve yardım sağlayacaktı.

Komşu devletlerle barış, ittifak ve iyi ilişkiler kurmak suretiyle Türkiye Selçuklu Devletini ve ülkesini güvenlik altına almak, Sultan I. Alâeddîn Keykubâd'ın tâ saltanatının başından beri izlediği dış politikanın temelini oluşturmaktaydı. Sultan Kayseri'de düzenlediği büyük toplantıda, bu anlayışına ve değişen dengelere uygun olarak Moğol Kaan'ı ve Eyyûbî meliklerinden gelen elçileri ayrı ayrı huzuruna kabul edip onlarla görüşmeler yaptı. Onun huzuruna kabul edip görüştüğü ilk heyet, Moğol hükümdarı Ögedey Kaan'ın elçileriydi. Ögedey Kaan, Şemseddîn Ömer Kazvinî adlı elçisi ile gönderdiği yarıktaki (ferman), Sultan Keykubâd'a Türkçe bir ifade ile "*il olma*" (ilî=barış içinde olma)¹² teklifi yapmaktaydı. Sultan Keykubâd ise, ülkenin güvenliği hususunda kendisine yararlı olabilecek her türlü teklifi kabul etmeye hazırdı. Fakat onun, "*il olma*"dan Ögedey Kaan'ın neyi kastetmiş olduğu hususunda tereddütleri vardı. Sultan, bu durumu elçiye sorup, ondan da "*il olma*"nın Moğol hükümdarına her yıl düzenli elçi ve hediyeler (tuzgu)¹³ göndermekten ibaret olduğunu öğrenince, Kaan'ın bu teklifini kabul etmekte bir mahsur görmedi. Bundan sonra Sultanın verdiği emirle Kaan'a gönderilecek elçinin ve hediyelerinin hazırlığına hemen başlandı¹⁴. Böylece Sultan Keykubâd, vassalık niteliği taşıyan bu barış antlaşmasıyla Moğolların istilâ arzularını şimdilik durdurmuş¹⁵ ve devletin doğu sınırlarını güvenlik altına almış oldu.

¹² Kaşgarlı Mahmûd 1939: I, 49; Lessing 2003: 487. "*il olma*", "barış, dostluk, anlaşma (müttefiklik), uyum, uzlaşma içinde olmak" gibi anlamlara geliyorsa da, bu, esas itibarıyla bir çeşit vassalık (tâbilik) idi. Moğol hükümdarları, hiç kuşkusuz dünya fethinde elde ettikleri büyük başarılarından dolayı tıpkı büyük Türk hükümdarları gibi kendilerini cihan hâkimiyeti fikrinin en büyük temsilcileri olarak görmekteydiler. Onlar bu düşüncelerine de, bütün hükümdarlar tarafından saygı duyulmasını beklemekteydiler. Bu saygının da, kendilerine her yıl düzenli olarak elçi ve hediye gönderilmek suretiyle yerine getirilmesini istemekteydiler.

¹³ Kaşgarlı Mahmûd'a göre "tuzgu" "yoldan geçen hısımlara ve tanıdıklara çıkarılan yemek"tir. Türkiye Selçuklu devrinde bu kavram, devlet adamlarına ve yolculara yiyecek ve azık olarak verilen hediye (pişkeş) anlamında kullanılmıştır. Moğollara göre "tuzgu", bir çeşit vergi olup, onlar bu vergiyi vassal hükümdarlardan hediye "tuzgu" adı altında almışlardır. "Tuzgu" için ayrıca bkz. Koca 2005: 227; Cleaves 1949: 442; Turan 1971: 440; Kaymaz 1970: 42.

¹⁴ İbn Bibî 1956: 454-4566; 1996: I, 45 vd.; Selçuknâme 2007: 150; Yazıcızâde 2009: 610; Müneccimbaşı 2001: II, 78.

¹⁵ "İl olmak", Sultan Alâeddîn Keykubâd'a hiçbir şey kaybettirmemiştir. F. Sümer, Sultan Keykubâd'ın "*il olma*"yı kabul etmesini, onun cesaret eksikliğine bağlarsa da, Moğol tehlikesini Anadolu sınırlarından uzaklaştırabilmek için bunun "akıllıca bir davranış olduğunu" belirtir (Sümer 1969: I, 6).

Sultan Alâeddîn Keykubâd'ın ikinci olarak görüştüğü heyet, Eyyûbî Meliklerinin gönderdikleri elçilik heyeti idi. Eyyûbî meliklerinin Sultan Keykubâd'dan talep ettikleri de şu idi: Eyyûbîlere ait şehir ve bölgelerde bu hanedana mensup birçok melik hüküm sürmekteydi. Bunlardan Mısır tahtında oturan Sultan el-Kâmil, kendisine vassallık zinciri ile bağlı olan bu Eyyûbî meliklerinin en büyük metbû' hükümdarıydı. Eyyûbîler, herhangi bir dış tehlike anında birleşebilen, fakat normal zamanlarda birbirlerini kıskanan ve kendi aralarında devamlı itişip kakışan bir hanedan idi. Bu sırada Eyyûbîlerin Halep meliği en-Nasır ile Şam meliği el-Eşref, büyük sultan el-Kâmil tarafından tehdit edilmekteydi. Hatta Sultan el-Kâmil, topraklarının büyük bir kısmını Melik Eşref'in elinden almış ve onu âdeta Şam şehrine hapsedmişti. Bunun üzerine Eyyûbî melikleri el-Kâmil'e karşı birlikte karşı koymak için kendi aralarında anlaştılar. Ayrıca onlar ittifaklarına, Eyyûbîlerin Hama ve Hıms Emirliklerini de alarak kendilerini daha da kuvvetlendirmek istedilerse de, bu mümkün olmadı. Daha doğrusu bunlar (Hama ve Hıms emîrleri), el-Kâmil'den korktukları için Sultan Keykubâd ile ittifaka girmekte istekli davranmadılar. Bu durumda, yani kuvvetlerinin el-Kâmil'e karşı koymada yetmeyeceğini düşünen Şam ve Halep Eyyûbî melikleri, kendilerine bir dış destek ve himaye arayışına girdiler. Bölgede, kendilerini himaye edebilecek ve destekleyebilecek en kuvvetli hükümdar Sultan Alâeddîn Keykubâd idi. Üstelik bu sırada Sultan Keykubâd ile el-Kâmil'in arasında da Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinin hâkimiyeti yüzünden kuvvetli bir nüfuz mücadelesi hüküm sürmekteydi. Halep ve Şam melikleri, daha önce akrabalık ve ittifak kurdukları Sultan Alâeddîn Keykubâd'a başvurarak, ondan el-Kâmil'e karşı kendilerini koruma talebinde bulundular. Sultan Keykubâd da, el-Kâmil'in saldırganlığına karşı Kuzey Suriye Eyyûbî meliklerinin koruma ve savunma sorumluluğunu memnuniyetle kendi üzerine aldı ve onlarla bu hususta bir ittifak anlaşması yaptı¹⁶.

Burada özellikle belirtelim ki, bu ittifakın temelinde tarafların üzerinde birleştikleri ortak bir gaye birliği gözükmemektedir. Fakat bu ittifak her iki tarafın da gayelerine ve çıkarlarına ayrı ayrı hizmet edebilecek nitelikteydi. Gerçekten de bu ittifak, kendilerini koruma ve savunma azminde olan Eyyûbî meliklerine kuvvetli bir dış destek imkânı, Sultan Keykubâd'a da Doğu ve Güney Doğu Anadolu politikasında büyük bir kolaylık ve rahatlık sağlayacaktı. Bu yüzden şartlar ve gelişmeler, her iki tarafı da hem siyasî hem de askerî bakımdan birlikte hareket etmeye zorlamıştı.

¹⁶ İbnü'l-Adim, 1900: 195; İbn Vasil 1975: V, 121 vdd.; Kaymaz 1958: 27 vd.; Turan 1971: 388.

Sultan Alâeddîn Keykubâd'ın dış politikası açısından bu ittifakı tekrar yorumlayacak olursak, durum şudur: Sultan Alâeddîn Keykubâd, gerçekçi ve uzak görüşlü politik bir zekâyâ sahipti. Ona göre, en büyük tehdit ve tehlike, Türkiye Selçuklu Devletinin Doğu ve Güney-Doğu Anadolu sınırlarında bulunmaktaydı. Gerçi o, "il olma"yı kabul etmek suretiyle Moğol hükümdarını memnun edecek bir cevap vermişti. Fakat bu anlaşma, Sultan Keykubâd'ı tatmin etmekten uzaktı. Daha doğrusu Moğol siyaseti, ona yeteri kadar güven vermiyordu. Bunun için Sultan, Doğu ve Güney-Doğu Anadolu bölgelerindeki fetihlerini bir an önce tamamlamak ve bu yerlerdeki hâkimiyetini güçlendirmek zorundaydı. Özellikle sınırlardaki şehirlerin ve kalelerin ele geçirilip kuvvetlendirilmesi, Türkiye Selçuklu Devleti için koruyucu bir çember olacaktı. Sultan bu projesini rahatça yürütebilmek ve hayata geçirebilmek için Eyyûbî hanedanını ikiye bölmüş ve bunlardan bir kısmını ittifakına almıştır. Çünkü bu faaliyet sırasında Eyyûbî meliklerinin dostluğu veya tarafsızlığı, kendisi için son derece önemliydi.

Yine Sultan Alâeddîn Keykubâd'a göre, bu ittifakın, hiç kuşkusuz Moğol hükümdarı üzerinde de psikolojik bir etkisi olacaktı. Eğer Ögedey Kaan Anadolu'yu istilâ etmeye kalkışırsa, Eyyûbî meliklerini bile himayesi altına almış Sultan Keykubâd'ın güçlü durumunu en azından göz önüne almak zorunda kalacaktı. Sultan Keykubâd, Eyyûbî melikleriyle ittifak antlaşması yaparken büyük bir ihtimalle bu psikolojik etkiyi mutlaka düşünmüş ve hesaba katmış olmalıdır. Çünkü bu durum, onun siyasî ve askerî bakımından ne kadar güçlü olduğunu somut bir göstergesiydi.

Sultan Alâeddîn Keykubâd, Ramazan ayının (mayıs) son gününe kadar sürmüş olan devletin ve ülkenin geleceği ile ilgili bütün toplantılarını, tayinlerini, görüşmelerini, anlaşmalarını, ittifaklarını yapmış ve tamamlamış bulunuyordu. Sultanın bundan sonraki amacı, Doğu ve Güney-Doğu Anadolu bölgelerindeki fetihlerini tamamlamak ve bu yerlerdeki hâkimiyetini güçlendirmektir. İlk hedefi, daha önce Selçuklu komutanlarının kuşatıp da alamadıkları Diyarbakır (Amid) şehri idi. Kayseri'nin Meşhed ovasında toplanmış olan Selçuklu ordusu bu sefer için son hazırlıklarını yapmakla meşgul idi. Sultan ise, 1 Haziran günü bayram namazını devlet adamları, komutanlar ve elçiler ile birlikte kılıp, maiyeti ile birlikte Meşhed ovasına geçti. Sultan burada, Türk devlet geleneklerine uygun ve halka açık büyük bir toy (ziyafet) verdi. Bayram boyunca sürecek olan bu ziyafet, yemek ve içkilerin çeşitliliği, bolluğu, lezzeti ve müziğin nefisliği bakımından son derece mükemmeldi. Herkes, bütün gün boyunca bol bol yiyip içti ve eğlendi. Ayrıca, yetenekli kişilerin hünelerini sergiledikleri

çeşitli oyunlar oynandı; yarışmalar ve gösteriler düzenlendi. Bu arada Sultan Alâeddîn Keykubâd, er meydanına çıkarak, komutanlardan Celâleddîn Karatay ile zorlu bir mübarezeye (teke tek silâhli çarpışma) tutuştu. Usta bir silâhşor olan Sultan, bu çarpışmada mızrağı ile mükemmel ve etkili hamleler yaparak, herkesin beğenisini kazandı. Savunmada kalan Karatay ise, ancak kalkanı ile (balatekin) Sultanın hamlelerini güçlkle savuşturabildi. Bu heyecan verici güzel gösteriden sonra Sultan, yorgunluğunu atmak ve dinlenmek üzere “üç başlı özel otağı”na (sera-perde) çekildi¹⁷.

Sultan Keykubâd, akşamleyin aynı mekânda elçilerin, devlet büyüklerinin, komutanların, bahadırların onuruna özel bir ziyafet verdi. Yine hazırlık ve ikram mükemmeldi. Sultan, sofranın başköşesinde, tahtına oturmuş vaziyette yerini almıştı. Davetliler, rütbe derecelerine göre Sultanın etrafında dizilmişlerdi. En güzel yemekler ve tatlılar yenildi. Üzerine çeşitli içkiler ve meşrubatlar ikram edildi. Bu arada sanatkârlar, devrin en güzel musiki parçalarını, duylara dokunur ve içli nağmeleriyle icra ediyorlardı. Sultan, düşüncelere dalmış gözlerle etrafını seyrediyordu. Çâşnîgîr¹⁸ Nasireddîn Ali, içinde yeni kızartılmış tavuk bulunan bir tabak ile ansızın meclise geldi. Yere diz çöküp tavuğu bıçakla parçaladıktan sonra tabağı Sultanın önüne koydu. Bu tavuktan birkaç lokma alan Sultanın üzerine birden ağır bir sıkıntı bastı. Sultan zehirlenmişti¹⁹. Meclisin ve ziyafetin coşkulu havası birden mateme dönüştü. Mecliste bulunanlar şaşkınlık içinde dağıldılar. Saray görevlileri, Sultanı atına bindirip hemen Keykubâdiye sarayına götürdüler. Burada kusmak suretiyle birkaç kere içini boşattıysa da Sultanın acısı ve sıkıntısı azalmadı; aksine gittikçe arttı. Artık acı gerçeği anlamış ve hayatından umudunu kesmiş olan Sultan Alâeddîn Keykubâd, komutan Celâleddîn Karatay’a “Benim işim bitti. İyileşmekten ümidimi kestim. Kemâleddîn Kamyar’ı çağır da ona vasiyetimi bildireyim” dedi. Karatay, Beylerbeyi Kemâleddîn Kamyar’ı çağırarak üzere birkaç has gulâm gönderdi. Fakat Kamyar’a haberin ulaşması ve kendisinin saraya gelmesi epey zaman almıştı. Daha doğrusu Kamyar geç kalmıştı. Bu arada zehir, Sultanın bütün vücudunu sarmıştı. Daha doğrusu zehrin etkisiyle vücudu kasılmış ve dili tutulmuş olan Sultan, konuşma yeteneğini de tamamen yitirmiş bulunuyordu. Buna rağmen Sultan, son bir gayretle, yani işaret yoluyla Kamyar’a bir şeyler anlatmak iste-

¹⁷ İbn Bîbî 1956: 459; 1996: I, 454; Selçuknâme 2007: 151; Yazıcızâde 2009: 613 vd..

¹⁸ Çâşnîgîr, sofraya getirilen yemekleri, yenmeden önce tadarak kontrol etmek suretiyle hükümdarın zehirlenmesini önlemekten sorumlu bir saray görevlisiydi. Bu görevde, özellikle hükümdarın çok güvendiği bir kişi tayin edilmekteydi. Bu duruma göre, Çâşnîgîr, ya suikastçılar tarafından kendi lehlerine kazanılmış ya da oyuna getirilmiş olabilir.

¹⁹ Zehirle cinayet işlemeye dair geniş bilgi almak için bkz. Franck Collard, Otaçağda Zehir ve Cinayet, çev. M. Daş, İstanbul 2005.

diyse de söyledikleri anlaşılacaktı. Artık yapılacak bir şey kalmadığını gören Kemâleddîn Kamyar, endişeli bir vaziyette sarayı terk edip evine döndü. Sultan ise, birkaç saat ölümle pençeleştikten sonra gece yarısı hayata gözlerini yumdu²⁰. Öldüğü sırada Sultanın yanında, sadece büyük komutanlardan Celâleddîn Karatay bulunuyordu. Diğer devlet adamları ve komutanlar ise, cinayetle suçlanmak korkusuyla âdeta ortadan kaybolmuşlardı.

Böyle durumlarda sultanın ölüm haberi, yeni sultanın tahta çıkmasına kadar bir süre sıkı bir şekilde gizli tutulurdu. Fakat bu defa böyle olmadı. Aksine bu hususta sürpriz bir gelişme meydana geldi: Başta Beylerbeyi *Kemâleddîn Kamyar* olmak üzere *Hüsâmeddîn Kaymeri* ve *Kayır Han* gibi büyük komutanların Sultanın ölümünden henüz haberleri yoktu. Fakat nereden ve nasıl haber aldıkları bilinmemekle birlikte sabahın erken saatlerinde *Şemseddîn Altunapa*, *Tâceddîn Pervâne*, *Üstâdüdâr Lala Cemâleddîn Ferruh*, *Sadeddîn Köpek* ve *Gürcüoğlu Zahîreddîn* gibi iktidar yetkisine sahip büyük devlet adamları ve komutanlar Keykubâdiye sarayında birden toplanmışlardı²¹. Bu durum, âdeta teşebbüslerinin sonucunu almak için bu devlet adamları ve komutanlar tarafından önceden tasarlanmış bir plan gibiydi. Üstelik bu devlet adamları ve komutanlarının hiçbirinin yüzünde ve halinde de, yapmacıktan bile olsa üzüntüden ve şaşkınlıktan hiçbir eser yoktu. Hepsi, bu menfur cinayeti, âdeta normal ve beklenen bir ölüm gibi karşılamıştı.

Devlet adamları ve komutanların bu toplantısında bir sürpriz de, tahta çıkarılacak meliğin kim olacağı hususunda yaşandı: Devlet adamları ve komutanlar, Sultanın zehirlenmesi hususu ve daha önce yeminle teyit ettikleri İzzeddîn Kılıç Arslan'ın veliahtlığı üzerinde hiç durmadılar. Bunlar, daha önce kendi aralarında âdeta kararlaştırılmış gibi hep birlikte merhum Sultanın Erzincan meliği olarak tayin ettiği Gıyâseddîn Keyhüsrev'i tahta davet ettiler. Hâlbuki merhum Sultanın veliaht tayin ettiği, bu hususta devlet adamları ve komutanlardan da birer birer bağlılık yemini aldığı Melik İzzeddîn Kılıç Arslan'ın tahta davet edilmesi gerekiyordu. Zira merhum Sultan, siyasî vasiyetnâme niteliğinde olan bu kararı ve uygulamasıyla, oğlu Kılıç Arslan'ın geleceği için sağlam bir hukukî temel hazırlamıştı. Yemini edenlere de vicdanî ve ahlâkî ağır bir sorumluluk ve görev yüklemişti. Fakat bu vicdanî ve ahlâkî görevin ve sorumluluğun yerine getirilmesi, yemini edenlerin karakterine bağlıydı. Öyle anlaşılıyor ki,

²⁰ İbn Bîbî 1956: 460-462; 1996: I, 455-457; Selçuknâme 2007: 151 vd.; Yazıcızâde 2009: 614 vd.; Müneccimbaşı 2001. II, 79; Ahmed bin Mahmûd 1977: II, 152. İbn Bîbî, bu bilgiyi verirken çok dikkat çekici bir husus olarak Sultana doktor müdahalesinden hiç söz etmemektedir.

²¹ İbn Bîbî 1956: 464; 1996: I, 19 vd.; Selçuknâme 2007: 152; Yazıcızâde 2009: 617.

politika ve iktidar tutkusu, Selçuklu devlet adamlarının ve komutanlarının ahlâkî ve millî duygularını tamamen yok etmişti. Onlar, vicdanî ve ahlâkî değerlere göre değil, iktidar tutkularına ve şahsî çıkarlarına göre hareket etmekteydiler. Bu yüzden devlet adamları ve komutanlar, verdikleri sözü ve ettikleri yemini, hiçbir vefa ve sadakat kaygısı duymaksızın kolayca unutuvermişlerdi. Çünkü onlar, devletin çıkarlarının nerede olduğuna değil, kendi çıkarlarının nerede olduğuna bakmaktaydılar. Bu tutum da, hiç kuşkusuz Selçuklu devlet adamlarının vicdanlarında sorumluluk, vefa ve sadakat duygusunun ne kadar zayıflamış ve bozulmaya yüz tutmuş olduğunun açık ve somut bir göstergesini oluşturmaktaydı. Dolayısıyla onların biat töreninde ettikleri yeminin ve verdikleri sözün pratikte, yani uygulamada hiçbir anlamı ve değeri olmamıştır.

Devlet adamları ve komutanlar, toplanmakta gösterdikleri çabukluğu ve aceleciliği, Gıyâseddîn Keyhüsrev'i tahta çıkarmakta da gösterdiler: Verdikleri bir emirle derhal Meydan Kapısı dışında şehrin bütün kapılarını kapattırdılar. Bu kapıyı da nöbetçilerle sıkı bir şekilde kontrol altına aldılar. Bu arada Melik Gıyâseddîn Keyhüsrev, mümkün olan en büyük süratle bulunup Keykubâdiye sarayına getirildi. Kendisine babasının naaşı gösterildi. Bundan sonra devlet adamları ve komutanlar, Melik Keyhüsrev'i de yanlarına alarak süratle saltanat sarayına geçtiler. Tahta çıkarma (cülus) ve biat töreni için sarayın toplantı salonunda, rütbe ve derecelerine göre dizilerek yerlerini aldılar. Burada, bir elinden Şemseddîn Atunapa, diğer elinden de Üstadü'd-dâr Cemaleddîn Feruh'un tuttuğu Keyhüsrev, götürülerek, babasının boşaltmış olduğu Selçuklu tahtına oturtuldu. Törende hazır bulunan devlet adamları ve komutanlar tarafından da bağlılık yemini etmek, el veya etek öpmek, para saçmak (saçı) ve kutlamak gibi alışılmış devlet gelenekleri, aynı sürat ve acelecilikle icra edildi. Törende bulunmayan devlet adamları ve komutanlara da bu gelenekleri bir an önce yerine getirmeleri için acele haberler gönderildi. Ayrıca yeni Sultanın verdiği emirler şehirdaki bütün tutuklular serbest bırakıldı²².

Merhum Sultanın yakın çevresinden olup, fakat Gıyâseddîn Keyhüsrev'i tahta çıkaran kadronun dışında kalmış ve bu kadroya muhalif gözüken devlet adamları ve komutanlar da vardı. Bunların başında *Beylerbeyi Kemâleddîn Kamıyar*, *Kayı Han* ve *Hüsâmeddîn Kaymeri* gibi beyler gelmekteydi. Bu beyler, Sultan Keykubâd'ın ölüm ve yerine de oğlu Keyhüsrev'in tahta çıkarılmış ol-

²² İbn Bîbî 1956: 464 vd.; 1996: II, 19 vd.; Selçuknâme 2007: 153; Yazıcızâde 2009: 617; Müneccimbaşı 2001: II, 80. 1245 yılında Papanın elçisi olarak Moğol hükümdarına gönderilen ve Anadolu üzerinden geçerken bir süre burada kalan Simon de Saint Quentin'e göre, Gıyâseddîn Keyhüsrev, komutanlardan Sadeddîn Köpek ile Selçuklu ordusundaki Frank askerlerinin desteği ile tahta çıkmıştır (Simon de Saint Quentin 2006: 52).

duğu haberi kendilerine ulaştığı zaman bir araya gelerek, durumu değerlendirdiler. Bu devlet adamları ve komutanlar arasında kızgınlık havası esmekteydi. Özellikle Kaymeri, bu tertibe ve oldu-bittiye karşı son derece tepkiliydi. O, derhal harekete geçilip, karşı bir darbe ile Melik İzzeddîn Kılıç Arslan'ın tahta çıkarılmasından ve hukukunun da silâh kuvvetiyle savunulmasından yanaydı. Kayır Han da onun bu fikrine katılmaktaydı. Fakat işlerinde acele etmeyişi, sabırlı oluşu, ağırdan alışı ve sâkinliği ile tanınmış bir kişi olan Kemâleddîn Kamyar, bu karara katılmakta tereddüde düştü ve bir bahane aramaya başladı. Bu arada muhalif devlet adamlarına, Keyhüsrev'i tahta çıkaran kadrodan tehdit niteliğinde yeni bir haber geldi. Bu haberde, *"Her kim, en kısa zamanda huzura gelir, Gıyâseddîn Keyhüsrev'e bağlılığını ve taraftarlığını bildirir, durumunun temelini söz ve yeminle sağlamlaştırırsa, başını kurtarır. Aksi takdirde pişman olur"* denmekteydi. Bu sözlere kulak asmayan muhalif devlet adamları, ikindi vaktine kadar Meşhed ovasında gezinerek, kendi aralarında durumu yeniden enine boyuna değerlendirdiler. Kaymeri ve Kayır Han, Kamyar'ın kendilerine katılmaları halinde karşı darbe hususunda kararlıydılar. Onlar bu hususta, Beylerbeyi Kemâleddîn Kamyar'ın emrinde bulunan Selçuklu ordusunun silâhlı gücüne güvenmekteydiler. Fakat aynı kararlılık, Beylerbeyi olarak Selçuklu ordusunu elinde bulundurmasına rağmen Kamyar'da görülüyordu. Kamyar, belki cesaret eksikliğinden, belki Selçuklu ordusuna tam hâkim olamama korkusundan, belki de kanlı bir çatışmanın devlete vereceği zarardan çekinmiş olmalı ki, karşı darbe fikrine katılmadı. Hatta yeni Sultana biat etmekte gecikmenin ortaya çıkaracağı sıkıntıları ve zararları göz önüne alarak, bir an önce huzura çıkmaya karar verdi. Bunun üzerine ister istemez öteki devlet adamları da ona katılmak zorunda kaldılar. Böylece her üç devlet adamı da huzura çıkıp, yeni Sultanın elini öperek, kendisini kutladılar. Fakat tam bu sırada sürpriz ve hoş olmayan bir olay meydana geldi: Yeni Sultana hoş görünme gayreti içinde olan devlet adamı Tâceddîn Pervâne, ileri atılarak, büyük bir küstahlıkla Kamyar'ın yeni Sultana bağlılık yemini etmesini istedi. Kamyar, onun bu onur kırıcı küstahlığı karşısında kendisini fazla tutamadı; Tâceddîn Pervâne'yi hiddetle geriye iterek, eline bir Kur'an-ı Kerim aldı ve açık, net ve uygun ifadelerle, herkesi imrendirecek bir şekilde yemin etti. Kayır Han ile Kaymeri de aynı şekilde ant içtiler²³. Böylece tamamlanmış olan biat işlemi sonucunda Gıyâseddîn Keyhüsrev'in sultanlığı kesinleşmiş oldu. Ayrıca Alâeddîn Keykubâd'ın menfur bir cinayet sonucunda ölümü ve büyük oğlu Gıyâseddîn Keyhüsrev'in bir tertiple tahta çıkarılmasıyla ortaya çıkmış olan bu bunalım da, tecrübeli devlet adamı

²³ İbn Bîbî 1956: 465 vd.; 1996: II, 20 vd.; Selçuknâme 2007: 153; Yazıcızâde 2009: 618 vd.; Münecimbaş 2001: II, 80.

Kemâleddîn Kamyar'ın basireti ve sağduyusu sayesinde şimdilik atlatılmıştır. Aksi takdirde, bu işe ordunun karıştırılmasıyla devleti ve ülkeyi harap edebilecek kanlı ve tehlikeli bir iç savaşın çıkması kaçınılmaz olacaktı.

Öte yandan hakkı gasp edilmiş olan veliaht İzzeddîn Kılıç Arslan'dan kardeşi Keyhüsrev'e karşı hiçbir tepki gelmedi. Daha doğrusu Kılıç Arslan, devlet adamlarının ve komutanların çoğunluğunun yeminlerini bozmaları ve kendisine destek verecekmiş gibi gözükken devlet adamları ve komutanlarının da teşebbüslerinden vazgeçmeleri üzerine tahta çıkma imkânını ve fırsatını tamamen kaçırmış bulunuyordu. Dolayısıyla ortada ona destek verecek ve hakkını savunacak devlet adamı ve komutan kalmamıştı.

Kendi lehine harekete geçen bazı devlet adamlarının tertibi ve desteği ile Selçuklu tahtına sağlamca yerleşmiş olan Gıyâseddîn Keyhüsrev, yas ve taziye geleneklerini yerine getirmek üzere hazırlandı: Yeni Sultan Keyhüsrev, önce üzerindeki tören elbisesini çıkartıp, yerine yas alameti olarak siyah bir elbise giydi. Bu elbisenin üzerine de Abbasî halifelerinin yas geleneklerine uygun olarak beyaz atlastan bir örtü çekildi. Devlet adamları ve komutanlar da aynı şekilde hareket ettiler. Bundan sonra yeni Sultan Keyhüsrev, üç gün devlet adamlarının, ordu mensuplarının ve halkın taziye dileklerini kabul etti. Üçüncü günün sonunda da yeni Sultan tarafından verilen bir emirle yas elbiseleri çıkarılarak, taziye ve yas töreni sona erdirildi. Bu arada taziyede bulunanların her birine, hükümdarlık alâmetlerinden olarak, üzerinde yeni hükümdarın sembolleri işlenmiş yeni elbiseler (hil'at) dağıtıldı. Yine âdet olduğu üzere sarayda, devlet adamlarının, ordu mensuplarının ve şehrin ileri gelenlerinin katıldığı büyük bir ziyafet (bezm) verildi²⁴. Böylece merhum Sultan Alâeddîn Keykubâd'ın dönemi kapanmış, oğlu Gıyâseddîn Keyhüsrev'in dönemi açılmış oldu.

Türkiye Selçuklu Devletinin on birinci sultanı olarak tahta çıkarılan Gıyâseddîn Keyhüsrev'in icraatına başlamadan önce merhum babasına karşı yerine getirmesi gereken iki önemli görev ve sorumluluğu vardı. *Bunlardan biri, bir an önce babasının törenle defin işini yapmaktı. Diğeri de babasının zehirlenmesinden sorumlu olan suçluları buldurup, bunları yargılatarak cezalandırmaktı.* Sultan Gıyâseddîn Keyhüsrev, bunlardan birinci görev ve sorumluluğunu tam olarak yerine getirdi: Tahnit edilmiş olan merhum Sultan Alâeddîn Keykubâd'ın cesedi, Kayseri'deki Keykubâdiye sarayından alınarak, devlet ileri gelenleri ve ordu mensuplarının refakatinde, devletin merkezi (dârü'l-mülk=başkent) Konya'ya

²⁴ İbn Bibi 1956: 466 vd.; 1996: II, 22; Yazıcızâde 2009: 619. Kaynakta bu ziyafet, "bezm", yani yemekli, içkili ve müzikli eğlence olarak belirtilmiştir. Bu ziyafet, "bezm" değil, hiç kuşkusuz Türklerin "ölü aş" adını verdikleri yemek olmalıdır.

getirildi. Burada, bütün devlet adamlarının, ordu mensuplarının ve halkın katıldığı büyük ve görkemli bir devlet töreniyle, Sultan Mesud (1116-1157) tarafından vaktiyle Alâeddîn tepesinde yaptırılmış olan ve “*Kümbed-hâne*” adıyla anılan anıt mezarda defnedildi. Sultan öldüğü sırada, hayatının en olgun ve verimli çağında, yani 45 yaşlarında bulunuyordu.

İkinci görev ve sorumluluğuna gelince, Sultan Gıyâseddîn Keyhüsrev bu hususta hiçbir teşebbüste bulunmadı. Daha doğrusu bu hususta hiç kimse suçlanmadı; herhangi bir araştırma ve inceleme de yapılmadı. Başka bir deyişle, bu menfur cinayetten hiç kimse sorumlu tutulup, bir yargılama yoluna gidilmedi²⁵. Başta oğlu Sultan Keyhüsrev olmak üzere devlet adamları ve komutanların çoğunluğu, bu olayı âdeti normal ve beklenen bir ölümmüş gibi karşılayarak, bu durum üzerinde hiç durmadılar. Hâlbuki ortada açık bir cinayet vardı. Devlet adamları ve komutanların hiçbiri ne o zaman ve ne de daha sonra bu menfur olayı, kendi hayatlarına ve mevkilerine zarar verir kaygısıyla mesele ettiler. Bunların bir kısmı suçlu oldukları, diğer kısmı da korktukları için suskun kaldılar; sırlarını da büyük bir gayretle sonuna kadar korudular.

Öte yandan devrin kaynak yazarı İbn Bîbî, eserinde merhum Sultan Alâeddîn Keykubâd’ın verdiği son ziyafette zehirlenerek öldüğünü açıkça belirtmiştir. Fakat o da olayın ayrıntısına hiç girmemiştir. Hâlbuki İbn Bîbî, saray çevresine mensup ve olayın en yakın tanıklarıyla teması olan bir kişiydi. O, bu hususta şüphesiz birçok şey duymuş ve öğrenmiş olmasına rağmen, bunların hiçbirini eserine yansıtmamıştır. Çünkü İbn Bîbî ve ailesi, Selçuklu hanedanının ve devlet adamlarının himayesi ve bağışı ile geçinmekteydi. Bu yüzden o, hanedanı ve devlet adamlarını kötülemekten ve suçlamaktan özenle kaçınmıştır. Sadece İbn Bîbî değil, onun gibi hiçbir görev yapmadan sarayın ve devlet adamlarının bağışı ve himayesi ile geçinen kaynak yazarları da, kendilerine zarar verebilecek konularda, yalan söylemek yerine genellikle suskun kalmayı tercih etmişlerdir. Öte yandan, hanedanın ve devlet adamlarının etkisinden uzak olan bazı kaynak yazarları ise, bir kanıt göstermeden bu suikast işinde devlet adamlarının ve komutanların yanı sıra Gıyâseddîn Keyhüsrev’in de parmağının olduğunu söylemişlerdir²⁶. Burada hemen belirtelim ki, çağdaş tarih yazarları da bu kaynak yazarlarıyla aynı sonuca varmışlardır²⁷.

²⁵ Bu hususta, yemekten sorumlu olan Çâşnîgîr’in en azından sorguya çekilmesi beklenirdi. Fakat bu bile yapılmamıştır.

²⁶ Anonim Selçuk-nâme 1952: 31; Hamdullâh Müstevfi 1381: 477; Cenâbî Mustafa Efendi 1994: 20.

²⁷ Fahrner 1957: 208; Kaymaz 1958: 21, 30; Turan, 1971: 390; Uyumaz 2003: 93.

Zaman zaman bazı büyük Türk hükümdarlarının hayatına olduğu gibi, Sultan I. Alâeddîn Keykubâd'ın hayatına da menfur bir cinayete son verilmiştir. Hiç şüphesiz bu cinayetin failleri ve bunların da kendilerine göre sebep ve gerekçeleri vardı. Bu cinayeti işleyenler ile onların sebep ve gerekçelerini tespit ve tayin edebilmek için, merhum Sultanın icraatı ile ilgili olup, yakın çevresinin çıkarlarını ve geleceklerini etkileyen kararlarını ve politikalarını, bir kere daha gözden geçirmemiz gerekmektedir. Burada hemen belirtelim ki, merhum Sultan Alâeddîn Keykubâd'ın iç ve dış politikaya dair aldığı önemli kararlar ve bunlarla ilgili uygulamalar, yakın çevresinden başta büyük oğlu Gıyâseddîn Keyhüsrev olmak üzere yerli devlet adamlarını ve büyük komutanları, uzak çevresinden de Mısır Eyyübî hükümdarı el-Kâmil'i bir hayli etkilemiş gözükmektedir. Şimdi biraz geriye giderek, merhum Sultan Keykubâd'ın iç ve dış politika ile ilgili aldığı kararları ve bu hususta yaptığı uygulamaları birer birer inceleyelim:

Merhum Sultan Alâeddîn Keykubâd, Moğol istilâsına karşı, 1226 yılından itibaren doğu komşusu Celâleddîn Mengüberti ile ittifak kurma gayreti içine girmişti. Fakat Mengüberti'nin, Eyyübî meliği el-Eşref'e ait Ahlat'ı alarak, Anadolu'da yayılma siyaseti gütmesi, Sultan Keykubâd'ı son derece kızdırmıştı. Bu yüzden iki Türk ordusu Erzincan yakınlarındaki Yassıçemen adı verilen yerde karşı karşıya geldi. Yapılan savaşta Sultan Keykubâd galip geldi; Harezmşâhlar ordusu da bozgun halinde dağıldı. Harezmşâhlar ordusunun bir kısmı Celâleddîn Mengüberti ile Azerbaycan'a kaçarken, daha büyük bir kısmı da (4000 veya 12000 kişi) Trabzon Rum Devletine sığındı²⁸ Bu birlikler, Selçuklu ordusu bölgeden çekildikten sonra geri dönüp, Erzurum yöresine yerleştiler. Sultan Alâeddîn Keykubâd, ülkesinin savunma sistemini kuvvetlendirmek, özellikle Moğol istilâsına karşı ordusunu Harezm birlikleriyle takviye etmek ve bu hususta onların gücünden ve tecrübesinden yararlanmak düşüncesindeydi. Ayrıca Sultan, iç siyasette Harezm beylerinin gücüyle yerli beylerin gücünü dengelemek ve kontrol etmek niyetindeydi. Bu düşünce ve niyetle harekete geçen Sultan, Harezm beylerini Türkiye Selçuklu Devletinin hizmetine alarak, onların aileleriyle birlikte devletin doğu uçlarında (Erzurum yöresi) oturmalarına izin verdi. Fakat Harezm beyleri ve birlikleri, Moğol istilâsı karşısında büyük bir korku ve yılgınlık içinde bulunuyorlardı. Bu durumu göz önüne alan Sultan, bu defa onları doğu uçlarından alıp, kuzey (Trabzon Rum Devleti) ve güney uçlarında (Ermeni Krallığı) bulunan Erzincan, Amasya, Larende (Kara-

²⁸ Ebû'l-Ferec Tarihi, 1950: II, 528.

man), Niğde gibi şehirlere yerleştirdi. Her bir beye de bu şehirlerden zengin ıktâ'lar vererek, onları kendisine sıkıca bağladı (1230)²⁹.

Harezmi beyleri ve emirlerindeki birlikler, Sultan Keykubâd'ın umudunu boşa çıkarmadılar; Sultanın son zamanlarındaki bütün seferlerine ve savaşlarına katıldılar ve Selçuklu ordularının başarıya ulaşmalarında başlıca rol oynadılar. Fakat Sultan Keykubâd'ın Harezmi beylerine devletin en güzel şehirlerini ve en zengin ıktâ'larını vermiş olması, çıkarlarına ve itibarlarına çok düşkün olan bazı yerli beyleri ve komutanları, en hassas yerlerinden vurdu. Pek belli etmemelerine rağmen bu durum onların kalplerinde, Sultan Alâeddin Keykubâd'a karşı derin bir kin, Harezmi beylerine karşı da ateşli bir kıskançlık duygusu uyandırdı³⁰. Yerli beylerin ve komutanların böylece kalplerine düşmüş olan bu kin ve kıskançlık duygusu da, onların ruhlarının en derin yerinde bütün şiddetle kök salmaya başladı. Bu yüzden bunlar, devlet idaresinde her şeye hâkim ve hükmeden Sultanın otoritesinden kurtulmanın arayışı içine girdiler. Özellikle son toplantısında Sultanın, Harezmi beylerinin en büyüğü olan Kayır Hanı Erzincan'dan alıp, Sivas gibi önemli bir vilayete vali tayin etmesi, bu beyleri son derece kızdırdı ve onları duygu ve düşüncelerinde daha kararlı hale getirdi. Çünkü onların yıllarca devlete hizmet ederek geldikleri yüksek mevkie ve edindikleri servete, Kayır Han ve diğer Harezmi beyleri sadece kısa bir süre içinde sahip oluvermişlerdi. Artık bundan sonra yerli beylerin ve komutanların suikast planı, gizlilik perdesi arkasında sistemli ve dikkatli bir şekilde işlemeye başlamıştır.

Öte yandan Melik Gıyâseddin Keyhüsrev'in bu menfur cinayete kolayca karışmış olmakla kendisine göre akla ve mantığa uygun haklı bir sebebi ve gerekçesi var mıydı? Hemen belirtelim ki, bazı insanların davranışlarında akla ve mantığa uygun haklı bir sebep aramak ve bulmak mümkün değildir. Onlar, genellikle millî ve ahlâkî değerlere göre değil, iktidar tutkularına ve şahsî çıkarlarına göre hareket ederler. Melik Keyhüsrev'in tutumu da bu türden bir davranışa girmektedir. Öte yandan merhum Sultan, son toplantısında ikinci oğlu Kılıç Arslan'ın veliahtlığını bir kere daha gündeme getirip, bunu devlet adamlarına onaylatmak suretiyle maksadının ciddiyetini açık bir şekilde göstermişti. Eğer Sultanın son toplantısında almış olduğu bu karar uygulanacak olursa, Keyhüsrev tahta çıkma hususunda bütün şansını kaybetmiş olmaktadır. Dolayısıyla Melik Gıyâseddin Keyhüsrev, babasının bu kararına, hiçbir tepki gös-

²⁹ İbn Bîbî, 1956: 429-435; 1996: I, 429-434; Selçuknâme 2007: 139 vd.; Yazıcızâde 2009: 592; Münecimbaşı 2001: I, 74.

³⁰ Krş. Kaymaz 1958: 31; Turan 1971: 390.

termemekle birlikte, çocuk ruhunun en derin yerinden gelen bir kıskançlıkla son derece içermişti. Bu yüzden Melik Keyhüsrev, devlet adamlarının ve komutanların yanında babasının kararına karşı ileri geri konuşmuş olabilir. Bu durum da, Sultan Alâeddîn Keykubâd'ın demir yumruğu altından kurtulup, Selçuklu idaresi üzerinde istedikleri gibi hüküm sürmek isteyen devlet adamlarına ve komutanlarına, gayelerine ulaşabilmeleri için iyi bir işaret olmuştur.

Aldıkları bu işaret sonucunda, tıpkı yılanın sessizliği ve tilkinin kurnazlığı ile Melik Gıyâseddîn Keyhüsrev'e kolayca yanaşmış olan devlet adamları ve komutanlar da, hakkının gasp edildiği hususunda onu ustalıkla tahrik ve teşvik etmişlerdir. Başka bir deyişle onun, bütün benliğini kıskançlık ve rekabet duygularıyla doldurmuşlardır. Böylece onlar, hiçbir vicdanî kaygı duymaksızın Melik Keyhüsrev'i planlarına âlet, suçlarına da ortak etmişlerdir. Fakat o, devlet adamlarının ve komutanların kendi kirli işlerinin basit oyuncağı olduğunun farkına bile varamamıştır. Zira kendisi, henüz çocuk yaştaydı; zekâsı da politik meseleleri kavrayacak kapasitede değildi.

Yine de Gıyâseddîn Keyhüsrev'in bu cinayete ne derece iştirak etmiş olduğu hiçbir zaman tam olarak tespit edilememiştir. Fakat suikastı planlayanlar tarafından Keyhüsrev'e, kendi yararına babasından kurtulacağı haberi önceden verilmiş olmalıdır. Onun da bunu onaylamış olması kuvvetle muhtemeldir. Zira suikastçıların, kendisinin onayını almadan böyle bir teşebbüse girişmiş olduklarını düşünmek ve buna inanmak çok güçtür.

Bu menfur cinayette, doğrudan olmasa da dolaylı olarak bir dış etkinin ve rolün varlığını da düşünmek ve hesaba katmak mümkündür. Bu hususta akla gelebilecek ilk kişi, Mısır Eyyûbî hükümdarı el-Kâmil'dir. Zira Sultan Alâeddîn Keykubâd ile Melik el-Kâmil'in arasında çoktan beri Doğu Anadolu hâkimiyeti yüzünden şiddetli bir rekabet ve düşmanlık hüküm sürmekteydi. Melik el-Kâmil, 1231 yılında Doğu Anadolu'yu istilâ etmek istemişse de Sultan Keykubâd'ın aldığı önlemler sayesinde Toros geçitlerini aşamayıp, Selçuklu ordusu karşısında tam bir başarısızlığa uğramış, sonunda da gururu kırılmış ve itibarı sarsılmış olarak geri dönmek zorunda kalmıştı. Üstelik bu sefer sırasında, çok miktarda kayıp ve esir vermişti. Öte yandan Sultan Keykubâd, Kayseri'de yaptığı son toplantısında da, el-Kâmil'in vassallarından Şam ve Halep melikleriyle kendisine karşı bir ittifak antlaşması yaparak, Eyyûbî hanedanını ikiye bölmüştü. Bu arada Abbasî Halifesi, iki Türk hükümdarının arasını bulmak istemişse de bu mümkün olmamıştı. Bütün bu sebeplerden dolayı Melik el-Kâmil, Sultan Keykubâd'a karşı düşmanca her hareketi ve faaliyeti desteklemeye hazırды. Fakat buradaki soru şu idi: Melik el-Kâmil'in elinde, Sultan

Keykubâd'ın yakın çevresine ve maiyetine nüfuz edebilecek derecede imkân ve fırsat var mıydı? Burada özellikle belirtelim ki, Sultan Alâeddîn Keykubâd, eskiden beri Eyyûbî hanedan mensuplarıyla sıkı teması olan bir hükümdardı. Vaktiyle onlardan bir melike ile evlenmişti. Bu melikenin yakın çevresinde de Eyyûbîlere mensup kişiler ve hizmetçiler vardı. Melik el-Kâmil dolaylı olarak, yani bu kişiler ve hizmetçiler vasıtasıyla, Sultan Keykubâd'a tavır almış Selçuklu devlet adamlarına ve komutanlarına, hatta Keyhüsrev'e ulaşarak, onları Sultana karşı tahrik ve teşvik etmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Gıyâseddîn Keyhüsrev tahta çıkar çıkmaz, Kayseri hapisanesinde bulunan bütün tutukluları, şüphesiz kendisini destekleyen devlet adamları ve komutanların tavsiyesi üzerine serbest bırakmıştır. Bu tutukluların da çoğunluğu da, Sultan Keykubâd'ın Melik el-Kâmil'den tutsak aldığı komutanlardan ve askerlerden oluşmaktaydı. Öyle anlaşılıyor ki, yeni Sultan Gıyâseddîn Keyhüsrev, bu davranışıyla Melik el-Kâmil'e desteğinin ve hizmetinin karşılığı olarak üstü kapalı bir mesaj vermiş olmaktadır.

Yukarıda görüldüğü gibi, Sultan Alâeddîn Keykubâd, devletin çıkarları ve geleceği için önemli kararlar alarak, bunları uygulamak için harekete geçmiş bulunuyordu. Bu kararlar, hiç kuşkusuz iç ve dış siyaset dengelerini, devletin lehine olarak değiştirecek ve onu daha da parlatacak nitelikteydi. Fakat Sultan Keykubâd, aldığı önemli kararlarla farkına varmadan kendi hayatına mal olacak bir suikastın da şartlarını ve gerekçesini oluşturmuştur. Başka bir deyişle o, kendi siyasetinin ördüğü felâketin ağına düşmüştür.

Her insan için olduğu gibi, hükümdarlar için de en önemli husus, her türlü faaliyette itiyatlı ve tedbirli olmaktır. Tedbirli bir hükümdar, maiyetini devamlı denetim ve gözetim altında tutmak zorundaydı. Hükümdarın bunu sağlayabilmesi için maiyetinin faaliyetlerini ve hareketlerini dikkatle izlemesi ve onların duygu ve davranışlarında meydana gelen değişikliği isabetli ve doğru bir şekilde tespit ederek, gerekli tedbirleri zamanında alması gerekirdi. Hâlbuki Sultan Keykubâd, bu hususu, yani devlet adamlarının ve komutanların denetim ve gözetim işini ihmal ettiği gibi şahsî güvenliğini almayı da bir hayli savsaklamış gözükmektedir. Daha doğrusu o, devlet işlerine kendisini öyle kaptırmıştı ki, hayatı üzerinde dolaşan kara bulutların hiç farkına varamamıştır. Bu ihmal de onun hayatına mal olmuştur.

Sultan Alâeddîn Keykubâd, bütün saltanatı boyunca özel bir hürmete ve itibara mazhar olmayı başarmış tek büyük Türkiye Selçuklu hükümdarı idi. Çok sevilip takdir edildiği için ölümü her yerde derin bir üzüntü ve şaşkınlık yaratmıştır. Devrin kaynak yazarı İbn Bîbî, bu teselli kabul etmez büyük ıstırapı

ve üzüntüyü, sanatlı ve ince sözlerle (mazmun) şöyle ifade etmiştir: “Onun ayrığından şimşeğin ciğeri kebab oldu. Bulutun gözü yaşla doldu. İslâm’ın beli büküldü. Dinin ve devletin damarı kesildi. Dönen felek şaşkınlık içine düştü. Gök matem elbisesi giydi. O günden sonra hükümdarlık düzeninin dizgini, ülke ve memleket işlerinin idaresi, gerileyip bozulmaya başladı”³¹. Moğol hükümdarı Ögedey Kaan da bu menfur cinayeti duyunca, üç defa “kıran, kıran, kıran (yazık, felâket)” diyerek³², büyük bir üzüntü ve tepki göstermiştir. Öte yandan bu felâket haberi, dalga dalga memleketin en ücra köşesine kadar yayılarak, halkı derin bir yasa boğmuştur. İbn Bîbî’nin “Uluğ Keykubâd” ad ve unvanıyla andığı büyük Sultanın ölümünüyle halk ve ordu, mahzun ve huzursuz olmuştur. Onun büyük tasarıları da kendisiyle beraber göçüp gitmiştir.

Son sözumüzü, ıstırap duymakla birlikte belirtmek zorunda olduğumuz acı bir gerçeğe tamamlayacağız: Türk hükümdarlarının en büyük kusurları, şahsî emniyetlerini daima ihmal etmiş olmalarıdır. Bunun başlıca sebebi, onların, kendilerine ve maiyetlerine son derece güvenmeleridir. Kendisine ve yakın çevresine güvenmek, hiç kuşkusuz, iyi bir hükümdarda bulunması gereken önemli bir davranıştır. Fakat bu durum, tedbirli ve ihtiyatlı olmaya hiçbir zaman engel olmamalıdır. O halde iyi bir hükümdar, hem kendisine ve maiyetine güvenmeli hem de tedbirli ve ihtiyatlı olmalıdır. Türk tarihi, gaflet ve ihmal yüzünden, daha büyük işler yapabilecek bir zamanda hayatını kaybetmiş hükümdarların isimleriyle doludur. Bunlardan Sultan I. Alâeddîn Keykubâd’ın menfur bir cinayet sonucunda ölümü, Türk tarihinde ne ilk ve ne de son olaydır. Sultan Alâeddîn Keykubâd’dan hem önce hem de sonra birçok Türk hükümdarı, bu anlaşılması ve anlatılması zor olan bir gaflet ve ihmal sonucunda hayatlarını kaybetmişlerdir. Üstelik bu olayların hemen hemen hepsi, tarihin gizlilik perdesi altında unutulup gitmiştir. Tarih yazarları, ne olayın geçtiği devirde ve ne de daha sonra bu olayları incelemek zahmetinde bulunmamışlardır. Sadece sonu-

³¹ İbn Bîbî 1956: 462; 1996: I, 457.

³² İbn Bîbî 1956: 456; 1996: I, 451; Müneccimbaşı 2001: II, 78; Yazıcızâde 2009: 611. “Kıran” sözü, Eski Türkçedeki “kır-” fiilinden Orta Türkçe döneminde yapılmış bir sıfattır. “Kır-” fiilinin en eski anlamı “kazımak, yok etmek, imha etmek, tahrip etmek ve öldürmek”tir (Kaşgarlı Mahmûd 1940: II, 47; Clauson 1972: 641, 643). Bu fiilden (kırmak ve kırılmak) Harezmi, Kıpçak, Anadolu ve Çağatay Türkçelerinde de aynı anlamda birçok isim ve sıfat türetilmiştir. Meselâ “kırmak (öldürmek, yok etmek), kıran (öldürücü salgın hastalık, kılıçla öldürülme), kırın/kırın/kırın (öldürme, kıtal), kırıklık (çok can kaybına mal olan), kırış (savaş), kırıl (ölmek), kırım” v.s. gibi (Tarama Sözlüğü 1996: IV, 2502-2511) Bu kelimelerin bir kısmı hâlâ Türkiye Türkçesinde aynı şekilde ve anlamda yaşamaktadır. Meselâ “kıran (yok eden, mahveden, telef eden), kıran girmek, kıranlıklar gir (yok ol!), kıranlık (kıtlık), kıran yıldızı, saçkıran, kırmak (katletmek), kırım (katliam, tırpan) ve soykırim” v.s. gibi (Derleme Sözlüğü 1993: VIII, 2814 vdd.).

cu söylemekle yetinmişlerdir. Bugün Ortaçağ Türk tarihçilerini, bu menfur cinayetleri araştırmak için çok zor ve hazin bir görev beklemektedir. ©

KAYNAKLAR

- AHMED BİN MAHMUD (1977), Selçuk-nâme, II, haz. E. Merçil, İstanbul.
- ANONİM SELÇUK-NÂME (1952), Târîh-i Âl-i Selçûk der Anadolu, Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi, III, yay. Ve çvr. F. N. Uzluk, Ankara.
- CENABÎ MUSTAFA EFENDİ (1994), el-'Aylemü'z-Zâhir fî Ahvâli'l-Evâil ve'l-Evâhir, henüz basılmamış yüksek lisans tezi, haz. M. Kesik, İstanbul.
- CLAUSON, Sir Gerard (1972), An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish, Oxford At the Clarendon Pres, London.
- CLEAVES, F. W. (1949), The Mongolian names and terms (...), Harvard Journal of Asiatic Studies, XII, S. 3-4, s. 400-443.
- DERLEME SÖZLÜĞÜ (1993), c. VIII, TDK, Ankara
- EBU HAYYÂN (1931), Kitâb al-İdrâk Li-Lisân al-Atrak, Haz. A. Caferoğlu, İstanbul.
- EBU'L-FEREC (1950), Ebû'l-Ferec Tarihi, II, çvr. Ö. R. Doğrul, TTK, Ankara.
- FAHRNER, Rudolf (1957) Alaeddin Keykubad, Robert Boehringler eine Freundesgabe, s. 193-230, Tübingen.
- GÖKYAY, Orhan Şaik (1973), Dedem Korkudun Kitabı, İstanbul.
- HAMDULLÂH MÜSTEVFÎ (1381), Târîh-i Güzîde, yay. Dr. Abdü'l-Hüseyn Nevâî, Tehran.
- İBN BÎBÎ (1956, 1996), el-Evâmîrû'l-'Alâ'iyye fî'l-Umûri'l-'Alâ'iyye, TTK, Ankara.
- İBN BÎBÎ (2007), Selçuknâme (muhtasar İbn Bîbî), çvr. M. H. Yınanç, Ankara.
- İBN VASIL (1975), Müferricü'l-Kürûb, yay. Dr. Hasaneyn Muhammed Rabî' ve Dr. Said Abdülfettah 'Âşur, Kahire.
- İBNÜ'L-ADİM (1900), Histoire d'Alep, çvr. E. Blochet, Paris.
- KAŞGARLI MAHMUD (1939), Divanü Lügati't-Türk, çvr. B. Atalay, TDK, Ankara.
- KAYMAZ, Nejat (1958), Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri, DTCE, Ankara.
- KAYMAZ, Nejat (1970), Pervâne Mu'înü'n-ddîn Süleyman, Ankara.
- KOCA, Salim (2005), Selçuklular'da Ordu ve Askerî Kültür, Ankara.
- LESİNG, Ferdinand D. (2003) Moğolca-Türkçe Sözlük, I, çvr. G. Karaağaç, TDK, Ankara.
- MÜNECCİMBAŞI (2001), Câmîü'd-Düvel, yay. ve çvr. A. Öngül, II, İzmir.
- SİMON de SAINT QUENTİN (2006), Tatarlar ve Anadolu, Antalya.

SÜMER, Faruk (1969), Anadolu'da Moğollar, Selçuklu Araştırmaları Dergisi, I, s. 1-147.

TARAMA SÖZLÜĞÜ (1996), c. IV, TDK, Ankara

TOPARLI, Recep-VURAL, Hanifi-KARAATLI, Recep (2007), Kıpçak Türkçesi Sözlüğü, Ankara.

TURAN, Osman (1971), Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul.

UYUMAZ, Emine (2003), Sultan I.Alâeddin Keykubâd Devri, Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi,TTK, Ankara.

YAZICIZÂDE (1902), Tevârih-i Âl-i Selçûk, muhtasar İbn Bibî'nin Osm. çvr., Histoire des Seldjoucides d'Asie Mineure, IV, yay. Th. Houtsma, Leiden.

YAZICIZÂDE Ali (2009), Tevârih-i Âl-i Selçuk, haz. A. Bakır, İstanbul.